

ШЛЯХИ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК: 37.015: 159.923.2

Ю. В. Якимчук

У зв'язку з інтеграцією України у світову економіку, зміцненням культурних зв'язків з іншими країнами перед вищою освітою постає необхідність підготовки фахівців, кваліфікація яких відповідає міжнародним вимогам до професіоналів, які працюють у сфері міжнародних відносин.

Іншомовна комунікативна компетентність фахівця міжнародних відносин є важливою складовою його професійної компетентності. Систему комунікативних знань, умінь та навичок можливо сформувати тільки на основі комунікативних здібностей, високий рівень яких дає змогу виявити внутрішні резерви особистості для її розвитку, навчання, виховання. Наявність високого рівня комунікативних здібностей хоча й не гарантує успіху у навчальній, професійній, творчій діяльності, але є його передумовою.

Вивченню комунікативних здібностей присвячено роботи вітчизняних і зарубіжних дослідників. У них представлено різні аспекти вивчення зазначеної проблеми. Найбільш дослідженою є проблема сутності, форм вияву комунікативних здібностей і закономірностей їхнього розвитку. Багато дослідників вказують на значення спілкування для формування психіки людини, розвитку її духовного світу (Г. А. Балл, І. Д. Бех, М. П. Ерастов, В. І. Куліков, В. М. Маркін, Ю. М. Хрустальов, Т. С. Яценко). Здійснюються численні дослідження у сфері психології мовлення та спілкування (О. Ф. Бондаренко, І. В. Коваль, О. О. Леонтєв), психолінгвістики і теорії мовленнєвої діяльності (Н. А. Вінніченко, О. Ф. Волобуєва, Л. К. Деркач).

Значення цих досліджень є величезним, особливо для розробки загальнотеоретичних проблем розвитку комунікативних здібностей. Разом з тим можна констатувати, що порівняно маловивченою є та сторона проблеми, яка присвячена дослідженню розвитку комунікативних здібностей студентів протягом тривалого періоду процесу вивчення іноземної мови.

Метою цієї статті є виявити шляхи інтенсифікації розвитку комунікативних здібностей майбутніх фахівців міжнародних відносин.

На основі вивчення та аналізу наукових праць у галузі соціальної психології (Г. М. Андреевої, Т. М. Дрі-

дзе, В. О. Моляко), педагогічної психології (Н. В. Кузьміної, В. Е. Чудновського, В. Д. Шарикова) сформульовано шляхи інтенсифікації розвитку іншомовних комунікативних здібностей майбутнього фахівця міжнародних відносин.

У сучасних умовах важливими стають не тільки засвоєні знання, але й способи засвоєння, мислення й навчальної діяльності, розвиток пізнавальних сил, творчого потенціалу фахівця, його здатності діяти в конкретних умовах. Цього можна домогтися лише за умов демократичності методів навчання, руйнування штучних бар'єрів між викладачами та студентами. Розвивальне навчання передбачає перехід від типової для традиційного навчання схеми "почув – запам'ятав – переказав" до схеми "пізнав шляхом пошуку разом із викладачем і товаришами – осмислив – запам'ятав – здатний висловити свою думку – уміє застосовувати отримані знання у конкретних умовах". Отже, необхідно здійснити перехід від інформаційно-пояснювального навчання іноземної мови до дієвого, що розвиває іншомовні комунікативні здібності майбутніх фахівців міжнародних відносин.

Прийоми, спрямовані на розвиток комунікативних здібностей майбутніх фахівців міжнародних відносин, мають забезпечувати комунікативну активність студентів, індивідуалізацію, ситуативність навчання та новизну навчальних ситуацій.

Порівняно з традиційними формами організації навчального процесу у вищому навчальному закладі кращі психологічні результати та більша психологічна ефективність навчання досягаються за впровадження таких педагогічно доцільних прийомів, методів і форм навчання, що використовуються окремо або в різноманітних оптимальних поєднаннях:

розмаїтість способів розгорнення логічної структури змісту навчального предмета "Іноземна мова", що забезпечує найбільш повне й системне засвоєння його змісту майбутніми фахівцями з різними індивідуально-психологічними особливостями;

самостійне складання студентами навчальних завдань, програмованих матеріалів;

введення системної організації індивідуально-диференційованого навчання, за якою одночасно пе-

редбачається варіація змісту й диференціація складності навчальних завдань з іноземної мови, особливі поєднання організаційних форм і методів навчання;

застосування у навчальному процесі групових форм навчання, включаючи навчальні педагогічні та психологічні тренінги, що передбачають діалогічну (індивідуально-рівноправну) форму спілкування з метою формування в майбутніх фахівців міжнародних відносин комунікативних здібностей, підвищення пізнавальної активності, самостійності, творчості й розвитку в них професійно особистісних якостей;

ознайомлення майбутніх фахівців міжнародних відносин з психологічними механізмами сприймання та запам'ятовування інформації;

оволодіння майбутніми фахівцями міжнародних відносин науково-практичним інструментарієм, що містить продуктивні прийоми аналізу, корекції та удосконалення власної навчально-пізнавальної діяльності;

залучення майбутніх фахівців міжнародних відносин до науково-дослідної й пошукової роботи, що є найважливішим засобом розвитку в них творчого інтелектуального потенціалу;

введення у систему наукового забезпечення професійної діяльності викладачів методів моделювання процесу розвитку іншомовних комунікативних здібностей, інтенсивного особистісного та інтелектуального розвитку майбутніх фахівців, що дає змогу оптимізувати професійну діяльність викладача.

Необхідно забезпечити підхід до іноземної мови як до явища культури. Уведення до навчального процесу навчального матеріалу, що знайомить студентів з культурними особливостями інших народів; формування ставлення студентів до аспектів культури як до точки зору, а не до загальноприйнятих норм. У результаті з'явиться усвідомлення студентами того, що культурні норми інших спільнот є такими ж природними, як і норми нашого суспільства, а наші норми не є універсальними. Вони є такими ж відносними і культурно специфічними, як і культурні цінності інших суспільств. Таке усвідомлення забезпечить відкритість до нових вражень і досвіду міжкультурної комунікації, здібність розуміти поведінку представників інших культур, а не трактувати її як погану, безглузду, беззмістовну; здібність адекватно оцінювати власну поведінку; здібність до співчуття, співпереживання з представниками інших культур; здібність бачити те, що об'єднує представників різних культур, а не те, що їх роз'єднує. Такі здібності, разом зі знаннями взаємних авто- і гетеростереотипів, їхніх когнітивних і прагматичних витоків, знаннями про комунікативні наміри партнерів з комунікації, про архе- та супратипові діяльнісні паттерни у культурі партнера і готовністю враховувати їх у процесі планування та здійснення міжкультурної комунікації, знаннями системи основних цінностей культури партнера і готовністю не ставити їх під сумнів, знаннями про небажані у культурі партнера теми чи дії і готовністю відмовитися від них у сукупності з практичними комунікативними навичками є основою ефективної міжкультурної комунікації, що полягає в умінні встановлювати з представника-

ми інших культур контакти і формувати відносини на засадах рівності і рівноправності, справлятися з психологічним стресом (долати депресію, страх при зіткненні з "чужим", толерантно ставитись до неоднозначних ситуацій), в умінні планувати та здійснювати процес міжкультурної комунікації відповідно до норм міжкультурного етикету з урахуванням культурних особливостей партнера з комунікації, в умінні уникати конфліктних ситуацій, а при виникненні таких ситуацій розумно їх вирішувати.

Розвиток комунікативних здібностей майбутніх фахівців міжнародних відносин необхідно здійснювати на основі їхнього попереднього досвіду комунікації рідною та іноземною мовами.

Інтенсифікації розвитку комунікативних здібностей студентів-міжнародників сприяє застосування методу релятивізації, поява якого пов'язана з культурним релятивізмом (культурно-філософською науковою позицією, яка виходить з твердження, що "жодна культура не є взірцем для іншої культури й існування кожного суспільного устрою є виправданим хоча б з тієї точки зору, що він є комплексним життєвим інструментом певної спільноти" [6, с. 135]). Культурний релятивізм протиставляє стадіальній теорії розвитку, згідно з якою кожна культура має пройти певну кількість стадій до того, як досягне найвищого щаблю, який називається цивілізацією. Вважається, що цього етапу досягнуто Північно-Західною та Центральною Європою. Ось чому таку точку зору називають євроцентризмом [5, с. 20; 7, с. 92]. Останнім часом культурний релятивізм протиставляється ще одній позиції: етноцентризму, тенденції робити певну культуру мірилом, за допомогою якого вимірюються усі інші життєві стилі.

У межах методу релятивізації можна виділити сукупність відносно самостійних методик і технік: діахронна релятивізація, діатопна релятивізація, аргументація амбівалентності, релятивізація через релятивізацію, релятивізація через зміну перспективи, релятивізація через диференціацію, релятивізація за рівнем "цивілізованості", статистична релятивізація.

Діахронна релятивізація базується на факті, що кожен етнос за час свого існування проходить етапи економічного і культурного процвітання і, навпаки, економічного занепаду, розпаду держави. Усвідомлення цього факту можна використати для нейтралізації потенційного почуття власної вищості (неповноцінності).

Діатопна релятивізація може застосовуватися у випадках, коли певні негативні явища, які супроводжують соціально-економічне життя того чи іншого етносу, притаманні й іншій культурі. Наприклад, представники країн з недостатньо твердою валютою і низьким рівнем доходів часто соромляться визнати свою фінансову обмеженість. Звільнитися від такого відчуття власної недоскональності їм допоможе усвідомлення факту, що той самий недолік, можливо в іншій формі, притаманний іншим, поважним у міжнародній спільноті націям.

Техніку "аргументація амбівалентності" (з одного боку..., з іншого боку) застосовують у тих випадках, коли

потенційні учасники міжкультурної комунікації мешкають у країнах з різним рівнем промислового розвитку. Основу цієї техніки становить правило, згідно з яким за переваги у чомусь одному доводиться розплачуватися недоліками у чомусь іншому. П. Н. Донець наводить такі опозиції переваг і недоліків: високий індустріальний потенціал – зруйнована природа; суспільство благоденства – суспільство надлишків (марна витрата ресурсів); суспільство ефективності – суспільство конкуренції; повага до індивідуальності – самотність та ізоляція; дисципліна й організованість – нестача творчості і гнучкості; економність – скупість [1, с. 331].

Аргументація автономності особистості (“ну то й що?” аргументація) базується на визнанні власної недосконалості, але увага при цьому звертається на те, що ніхто не має права використовувати факт чиєїсь недосконалості для оцінювання їхньої моральності.

Релятивізація через релятивізацію базується на аргументації, завдяки якій виявляється, що часто недоліки, притаманні тій чи іншій нації, є не такими суттєвими, як це здається на перший погляд. На шкалі з крайніми показниками “недолік – гідність” існують перехідні зони. Іншими словами, багато речей можна оцінювати з позиції “усе у світі відносно”. Застосування такого прийому є особливо ефективним при розгляді цінностей, які мають абстрактний характер, наприклад, трактування поняття свободи у різних цивілізаціях.

Логічні та прагматичні змісти можуть бути піддані релятивізації шляхом аргументації через зміну перспективи. У практиці міжкультурної освіти слід розглядати певні події під різним кутом зору [3; 4]. Наприклад, можна описати процес виникнення імперії османів не тільки з центрально європейської чи західно-європейської, але з турецької точки зору.

Техніка “релятивізація через диференціацію” виходить з твердження, що певна якість може бути типовою для частини спільноти, але не для всіх її членів. Головним правилом цієї техніки є “не узагальнюй” [2].

Релятивізація через універсалізацію передбачає екскурси до спільних витоків багатьох звичаїв, які сьогодні здаються дивними (розкручування назад спіралі суспільного розвитку). Наприклад, обговорення культурних особливостей гостинності слід почати з архаїчних звичаїв бесіди за бенкетними столами [4, с. 149].

У практиці міжкультурних контактів можна спостерігати явище, коли партнерів з комунікації оцінюють за рівнем їхньої “цивілізованості”. Таке оцінювання здійснюється часто суб’єктивно, адже поняття “цивілізованість” можна трактувати по-різному. Релятивізація за рівнем “цивілізованості” базується на таких аргументах: жодну державу не можна визнати цивілізованою на 100 %, цивілізаційний процес може призупинитися і навіть повертати назад, формалізація та інституціоналізація призводять до бюрократизації та відчуженості; цивілізаційний процес супроводжується звичайно рафінуванням, певною зниженістю.

Статистична релятивізація застосовується для нейтралізації національних, ідеологічних й інших стереотипів. Наприклад, існує стереотип, що нім-

ці дуже багато працюють, але статистичні дані (середньорічна кількість робочих годин у 1996 році в різних країнах Європи та Азії) спростовують таку думку [1, с. 336].

Подальшим шляхом інтенсифікації розвитку комунікативних здібностей студентів є застосування методу “культурного асимілятора”, який складається з кількох етапів: презентація (уведення) певної критичної ситуації, яка виникла у процесі міжкультурної комунікації (уривок фільму, художній текст і т. д.); пропонування студентам кількох альтернативних пояснень цієї ситуації; вибір студентами однієї з альтернатив, заключне обговорення усіх альтернатив і обґрунтування найкращої з них [2, с. 21–22].

Традиційний метод культурного асимілятора може бути модифікований і включати такі етапи: презентація; атрибуція і сенсифікація (студенти мають висунути свої гіпотези з приводу запропонованих їм стимулів, тобто намагаться зрозуміти мотиви й інтенції учасників комунікації); класифікація і експлікація (ситуацію має бути співвіднесено з класом певних культурних проблем міжкультурної комунікації і простежено супра- і субфреймові зв’язки цієї проблеми); релятивізація (нейтралізація почуття вищості/другорядності відносно чужої/своєї культури) і етизування (апеляція до загальнолюдських цінностей) [1, с. 339].

Як показали проведені дослідження, формування оптимальних психолого-педагогічних умов розвитку іншомовних комунікативних здібностей майбутніх фахівців сприяють прийоми профілактики й зняття комунікативних афектів, що мають блокуючий характер, надання комунікативної підтримки, ініціювання зустрічної навчально-пізнавальної активності майбутніх спеціалістів.

До прийомів профілактики і зняття комунікативних афектів, що мають блокуючий характер (комунікативної загальмованості, незручності, пригніченості, скутості, непевності в спілкуванні), слід віднести:

- створення на занятті атмосфери захищеності при спілкуванні студентів із викладачами;

- схвалення, підтримка за допомогою надання цінності самій спробі відповіді, самому факту участі в діалозі;

- схвалення практики звертання студентів за допомогою до викладача або товаришів;

- заохочення усних відповідей за власною ініціативою студентів;

- створення при відповіді студента з яскраво вираженою комунікативною загальмованістю сприятливих для нього умов;

- недопущення дій з боку окремих студентів, що стримують творчу активність товаришів на занятті.

Прийомами надання комунікативної підтримки в процесі спілкування є:

- надання своєчасної допомоги в підборі адекватної лексики, у правильній побудові висловлень;

- роз’яснення змісту комунікативних норм у конкретній ситуації спілкування;

- навчання (прямих або непрямих) комунікативних прийомів, техніки виступу та спілкування;

підкреслена позитивна критика (якщо така є необхідною) поведінки студента в діалозі з викладачем; демонстрація вербальними й невербальними засобами зацікавленої уваги до студентів, підтримка їхнього прагнення до участі в діалозі з викладачем;

оперативне надання студентам можливості “виправдати нетерпіння піднятої руки”;

надання студентам можливості зорієнтуватися в ситуації, “зібратися з думками”.

До прийомів ініціювання зустрічної навчально-пізнавальної активності майбутніх фахівців належать: пряме спонукання студентів до активної взаємодії з викладачем на занятті;

мотивування шляхом оголошення перед групою заохочень конкретним студентам за виявлену ними ініціативу;

критика власних помилок як демонстрація еталона відношення до них;

“ігрова провокація” (“Щось Олеся недовірливо посміхається при твоїй відповіді. Доведи їй, що ти дійсно правий...”).

Застосування різноманітних форм наочності сприятимуть адекватності сприймання та розуміння граматичних явищ, текстів, прискоренню й підвищенню обсягу та рівня засвоєних знань.

Застосування різних форм і способів проблемного навчання є запорукою розвитку в студентів творчого мислення.

Комплексне застосування технічних засобів навчання, що передбачає їхнє оптимальне функціональне поєднання відповідно до конкретних цілей, завдань та організаційних форм навчання, забезпечить високий рівень навчальної успішності та пізнавальної активності.

Проведення діагностики іншомовних здібностей студентів на початкових етапах професійної освіти дасть змогу одержати чисельні значення меж успішності навчання студента іноземної мови залежно від рівня сформованості його особистісних якостей.

Застосування на занятті групових форм навчання передбачає взаємозалежний тип спільної діяльності й діалогічну форму спілкування з метою формування в студентів професійної та комунікативної компетентності, підвищення пізнавальної активності, самостійності, творчості та розвитку соціально важливих якостей особистості.

Запровадження на заняттях різних видів системи взаємоконтролю та самоконтролю сприятимуть формуванню в студентів професійної спрямованості та вмінь, підвищенню їхньої пізнавальної активності, розвитку самостійності та здібностей до самоуправління.

Отже, наше дослідження іншомовних комунікативних здібностей майбутнього фахівця міжнародних

відносин за своєю загальною спрямованістю та стратегією є психолого-педагогічним і має кінцевою метою інтенсифікацію процесу розвитку іншомовних комунікативних здібностей, що є складовою частиною професіоналізму особистості та діяльності, професійної компетентності, найважливішою умовою становлення професіонала. Ця мета досягається через підвищення продуктивності іншомовної діяльності майбутнього фахівця за допомогою створення технологічного апарату, що забезпечує досягнення найвищих критеріїв комунікативних здібностей, що лежать в основі формування іншомовної комунікативної компетентності.

Дослідження відкриває перспективу для продовження вивчення психологічних особливостей розвитку комунікативних здібностей майбутніх фахівців (державних службовців, лікарів, юристів та ін.); дослідження механізмів розвитку комунікативних здібностей студентів; подальшої розробки психолого-педагогічних програм, технологій, тренінгів розвитку комунікативних здібностей майбутніх фахівців.

Список використаної літератури

1. Донец, П. Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации / П. Н. Донец. – Харьков : ШТРИХ, 2001. – 284 с.
2. Brislin, R. W. Intercultural Interactions. A Practical Guide. / Brislin R. W. // Cross-Cultural Research and Methodology Series. – Beverly Hills : Sage, 1988. – Vol. 9. – 336 p.
3. Fürnrohr, W. Interkulturelle Erziehung im Geschichtsunterricht am Beispiel der Osmanen im Südosten Europas / W. Fürnrohr ; M. Borrelli (Hrsg.) // Zur Didaktik interkultureller Pädagogik. – Hohengehren : Schneider, 1992. – Teil I. – S. 82–105.
4. Lenzen, D. Multikulturalität als Monokultur / D. Lenzen ; O. Schäffler (Hrsg.) // Das Fremde: Erfahrungsmöglichkeiten zwischen Faszination und Bedrohung. – Opladen : Westdeutscher Verlag, 1991. – S. 147–157.
5. Marschall, W. Die zweite Natur des Menschen. Kulturtheoretische Positionen in der Ethnotheologie / W. Marschall // Kulturbegriff und Methode: der stille Paradigmenwechsel in den Geisteswissenschaften. – Tübingen : Narr, 1993. – S. 17–26.
6. Meyer, M. A. Fremdsprachenunterricht ohne Kultur? Zur Gewichtung sprachlich-kommunikativer und landeskundlicher Elemente aus pädagogischer Sicht / M. A. Meyer, J. P. Timm, H. J. Vollmer (Hrsg.) // Kontroversen in der Fremdsprachenforschung: Dokumentation des 14. Kongresses für Fremdsprachendidaktik. – Essen, 1993. – S. 123–142.
7. Nieke, W. Interkulturelle Erziehung und Bildung. Wertorientierungen im Alltag / W. Nieke. – Opladen : Leske + Budrich, 1995. – 285 S.

*Рецензент – кандидат психологічних наук
Сопілко Н. В.*